Çillələr yerini çərşənbələrə verir

İlin qış fəslinin bölgülərinə çillə deyilir. Əski təsəvvürlərdə bu dövr həm soyuq, həm də çətinlik, ağırlıq dövrü kimi başa düşülür. Adamlar dərd-bəladan, xəstəliklərdən xilas olmaq üçün xüsusi ayinlər icra edirlər, elə bu da "çillə kəsmək" adlanır.

Folklorşünas alimlərimizin araşdırmalarına görə, Novruza hazırlıq yeni təqvimlə dekabrın 21-22-də başlayır və üç mərhələdə bayram davam etdirilir. Birinci mərhələ Böyük çillə ilə Kiçik çillə arası (21/22 dekabr-1 fevral), ikinci mərhələ Kiçik çillənin davam etdiyi müddət (1-20 fevral), üçüncü mərhələ isə dördhəftəlik İlaxır çərşənbələri əhatə edən Boz aydır.

Novruza doxsan gün qalmış, yəni qışın - Böyük çillənin girməsi ilə bağlı xalq arasında çillə şənlikləri keçirilir. Böyük çillə 40 günü əhatə edir. Onun ilk gecəsi "şəbi-yelda" adlanır. Qış fəslinin ən uzun sürən Böyük çilləsi öz qarına-tufanına, soyuq və dondurucu şaxtasına görə el arasında "qaraqış" da adlanır. Amma adamlar heç bu "qaraqış"dan da çəkinməyib öz işlərini görüblər. Ömrünü, gününü torpağa bağlayan əkinçi onu arata qoyur, arxları, kanalları təmizləyir. O, torpağı qırxdan çıxaran bu Böyük çillədə bağ-bağatı, bostan-tərəvəz sahələrini suvarır. El arasında "çillə suyu" adlanan bu suvarma torpağın nəmliyinə kömək edir, şoranlaşmanın qarşısını alır, onu dondurmaqla ziyanvericiləri qırır.

Böyük çillənin başlanğıc günü ilin ən uzun gecəsi olduğundan ona "çillə gecəsi" də deyirmişlər. Həmin axşam adamlar qışdan qorxmadıqlarını nümayiş etdirmək üçün tonqallar yandırır, rəqslər edir, əyləncəli oyunlar, tamaşalar göstərirdilər.

Ulularımız deyiblər ki, Böyük çillədə torpaq qırxın çıxarır, Kiçik çillədə isə torpaq səhər yuxusundadır. Çillələr barədə el-oba arasında gəzən maraqlı deyimlər də var. Deyilənə görə, "Qış" adlı kişinin "Böyük çillə", "Kiçik çillə", "Boz ay" adlı üç oğlu var imiş. "Qış" əvvəlcə ilkini - Böyük çilləni qırxgünlük səfərə göndərir ki, gedib el-obaları gəzsin, görsün nə var, nə yox, adamlar necə yaşayırlar, necə işləyirlər. Böyük çillə ağ qar yapıncısını çiyinlərinə salıb yola çıxır. Axır ki, aralıq ayının, yəni dekabrın 20-də gəlib el-obaya yetişir. Adamlar səhər yuxudan oyanıb çölə baxanda görürlər ki, hər yan ağappaq qara bürünüb. O saat başa düşürlər ki, Böyük çillə gəlib çıxıb.

Çuvalların, küpələrin, xaralların ağzı açılır, təndirlər yandırılır, kürsülər qurulur, buğda götürülüb səməni göyərdilir. Etnoqraf alimlər qeyd edirlər ki, qışın əsas atributlarından biri qardır. Qar bərəkət, gələn ilin bolluğu və məhsulu deməkdir. Payız əkinlərinin qalın qar ilə örtülməsi onun şaxtadan qorunması, yazda bol su ilə təmin edilməsi deməkdir.

Böyük çillə, nar çillə,
Ağ gül üstə qar çillə.
Taxıllara yorğan ol,
Bağçalara bar çillə.

Qar örtüyünün insanlar üçün müsbət xüsusiyyətli olması "Qar olmasa, bar olmaz", "Qar ili, var ili" kimi atalar sözlərində də öz əksini tapıb. Qış fəslində gecə və gündüz havanın necə keçməsi kimi əlamətlər ilin ümumi vəziyyəti haqqında fikir söyləməyə də imkan verir.

Böyük çillə girəndə və çıxanda ulularımız məclis qurar, şirniyyat, isti xörəklər bişirər, əhvallarını xoş saxlayardılar. Adamlar bu üsulla təbiətə təsir etmək, qışa bağlı olanları mülayimləşdirmək istəmişlər.

Böyük çillənin ən məşhur ayini səməni göyərtmək və ondan halva bişirməkdir. Bu "Səməni bayramı" çoxsaylı mərasim ayinlərindən biridir. Baharı çağırmaq, bununla da təbiəti yaşıl görmək, əkdiyi taxılın göyərməsi arzusunun simvolunu yaratmaq təşəbbüsündən irəli gələn səməni göyərtməyin tarixi əcdadlarımızın ilkin əmək, təsərrüfat həyatı ilə bağlıdır. Yaşayışını, dolanışığını, təsərrüfat ilinin - baharın, yazın başlamasında görən əcdadlarımız taxılı ev şəraitində göyərtməklə yazın tez gəlməsini, torpağın oyanmasını, məhsulun cücərib böyüməsi arzusunu ifadə etmişlər.

Estetik düşüncədə çillə şəxsləndirilir, onun boy-buxunu, gücü və ümumilikdə daxili aləmi, xisləti barədə söz açılır. Mərasim nəğmələrində Böyük çillə xoşqılıqlıdır, insana o qədər də ziyan vurmur. Çillə nəğmələrindən birində deyilir:

Böyük çillə, boyu bir belə...
Gəldi elə, gülə-gülə.
Ağ gülünü də göstərdi,
Ağ dilini də göstərdi.
Nə nənəmi dağlatdı,
Nə bir uşağı ağlatdı.
Nə ağrı verdi elə,
Nə ağır söz aldı dilə.
Ötdü belə-belə,
Getdi gülə-gülə.

Ulularımız qışı qarşılamaq mərasiminə "Kovsəc", yolasalma mərasiminə isə "Çilləkəsdi" və ya "Çilləçıxartma" deyirmişlər.

40 gün bitən kimi Kiçik çillə elə-obaya göndərilir. Fevral ayının əvvəlindən başlayaraq iyirmi gün davam edən Kiçik çillə qışın oğlan çağı sayılır. Bu çillə soyuqluğu, boran-tufanı, şaxta-sazağı ilə seçilir. Kiçik çillənin "Xıdır Nəbi" adlanan birinci ongünlüyü isə, ümumiyyətlə, qış fəslinin ən sərt, çovğunlu, dondurucu vaxtı sayılır.

Kiçik çillədə qış çox hirsli gəlir. Bir əlində qılınc kimi şaxta, bir əlində çovğun, boran, div nərəli külək.

Kiçik çillənin də özünəməxsus təbiəti onunla bağlı nəğmələrdə əks olunmuşdur. Həmin nəğmələrdə ulu əcdadlarımızın erkən təsəvvürləri, yaratdığı mifoloji obrazlar, deyim və ifadələr, bəzənsə daha dolğun, mifik süjetlər, yaxud onların müəyyən motiv və obrazları verilmişdir:

Kiçik çillə, boyu bir belə,
Hikkəsi ir belə...
Gəlişi oldu haynan,
Gedişi oldu vaynan.
Əlində qırmanc,
Eli-günü yandırdı.
Neçə günahsız doqqaz bağladı,
Neçə alaqapı sındırdı.
Kəsdi neçə evin yağmasın,
Pendirin, çörəyin, ağmasın.
Axırda zara gəldi el,
Oturub şər üstündə
Zarın-zarın ağladı.
Bu kiçicik çillənin
Bu piscik çillənin
Əl-qolunu bağladı.

Çillə bayramını xalqımız xüsusi qeyd edər, bu günə əvvəlcədən hazırlıq görərdi. Bayram günü demək olar ki, bütün evlərdə "Çillə qarpızı" kəsilərdi. Bu, ən gözəl pay hesab edilərdi. "Çillə qarpızı"na bolluq, bərəkət rəmzi kimi baxılır. "Çillə qarpızı" evin ağsaqqalı tərəfindən kəsilib dilimlənir, bütün ailə üzvlərinə paylanır, ağız ləzzəti ilə yeyilərdi. Belə bir inam mövcuddur ki, "Çillə qarpızı" yeyən adam demək olar ki, ilboyu xəstələnmir. Ona görə də xəstələr üçün "Çillə qarpızı" ən böyük töhfə hesab edilir. Nişanlı qızlara da pay aparılır. Bu el söyləmələrində, nəğmələrdə də öz əksini tapır:

Bu qarpız, çillə qarpız
Düşübdü dilə qarpız.
Yığılıb xurcunlara,
Gedir yargilə qarpız.

Çillə nəğmələrində ulu əcdadın erkən təsəvvürləri, yaratdığı mifoloji obrazlar, deyim və ifadələr, bəzənsə daha dolğun mifik süjetlər, yaxud onların müəyyən motiv və obrazları nəzərə çarpır. Bu nəğmələrdə, əslində, bir arzu - qışın qurtarması, insanların çətinlikləri başa vurub yaza çıxmaq istəkləri ifadə edilir.

Kiçik çillə 20 günlük gəzintisini başa vurduqdan sonra "Qış" adlı kişinin üçüncü oğlu Boz ay dördhəftəlik səfərə çıxır. Bundan sonra isə Novruz gəlir. Su təmizlənir, təbiət canlanır, torpağı isidən Od gurlaşır, Külək Yer üzünə çıxaraq əvvəlcə təmizlənir, sonra isə müxtəlif libaslarda özünü göstərir. Torpağın oyanmasını isə ulu əcdadlarımız ən şən, şux mərasimlər, ayinlərlə qarşılamışlar. Xalq arasında belə bir inam olmuşdur ki, dörd ünsürdən sonuncusunun oyanması ilə Su, Atəş, Yel və Torpaq daha böyük güc alır, ərzin donunu dəyişir, adamları qıtlıqdan, çətinlik və məhrumiyyətdən qurtarmaqda özündə daha böyük qüvvə tapır.

İradə ƏLİYEVA,
"Azərbaycan"

Azərbaycan. - 2026.-17 fevral (№30).- S.16.